

KALWARIA PANEWNICKA OD XIX DO XXI WIEKU

Magdalena Swaryczewska

Katedra Dendrologii i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Department of Dendrology and Landscape Architecture, University of Agriculture in Krakow
e-mail: mswaryczewska@ogr.ur.krakow.pl

Streszczenie. Spośród ośrodków duszpasterskich powstałych na Górnym Śląsku na początku XX w. na uwagę zasługuje monumentalny zespół franciszkański z rozległym, krajobrazowym parkiem sakralnym w Katowicach Panewnikach. Z punktu widzenia architektury stanowi on nie-
małą osobliwość, gdyż zarówno w zrealizowanej, jak i planowanej postaci reprezentuje kilka kolejnych nawarstwień stylowych.

Słowa kluczowe: Górny Śląsk, Panewniki, architektura i krajobraz sakralny

WSTĘP

W wyniku rewolucji przemysłowej i masowej migracji ludności ze wsi do miast, w końcu XIX stulecia narastały na Górnym Śląsku groźne problemy polityczne oraz konflikt religijny i etniczny. Szerzyły się także plagi społeczne – nędza, kryzys rodziny i alkoholizm. Ostoją porządku moralnego oraz rzecznikiem wartości patriotycznych stały się, szczególnie dla Polaków, instytucje związane z Kościołem katolickim. Aby sprostać rosnącym i coraz trudniejszym obowiązkom duszpasterskim, powoływano nowe ośrodki kultu i nauczania [Wycisło 2002]. Spośród licznych obiektów sakralnych powstałych w przemysłowym regionie Śląska na przełomie XIX i XX w. na uwagę zasługuje „śląski Asyż”, monumentalny zespół franciszkański z rozległym, krajobrazowym parkiem sakralnym, położony w dawnej wsi Panewnik, a obecnie w Katowicach Panewnikach.

Z uwagi na złożony charakter przestrzenny, zespół krajobrazowy w Panewnikach stanowi nie-
małą osobliwość, bez wątpienia zasługuje też na poszerzoną analizę, znacznie przekraczającą ramy niniejszego artykułu. Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę na sam proces ewolucji stylowej, reprezentowany przez bazylikę, klasztor, a następnie stacje Drogi Krzyżowej i Drogi Różańcowej. Uwzględniając stan istniejący, a także niezrealizowane XIX-wieczne projekty

Kalwarii oraz współczesne koncepcje rekompozycji drogi sakralnej, obserwujemy *panopticum* form i rozwiązań, ilustrujących przemiany fenomenu kalwaryjnego w architekturze śląskiego historyzmu, modernizmu i postmodernizmu na przestrzeni ostatniego stulecia.

MATERIAŁ I METODY

Informacje dotyczące tła ekonomiczno-politycznego i sytuacji społecznej na Śląsku zaczerpnięto głównie z artykułów zawartych w „Studiach i Materiałach Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” [Wycisło 2002] oraz z opracowań monograficznych, dotyczących samych Panewnik i innych kalwarii śląskich [Potempa 1996, Górecki 2004] [Porwoł 2008]. Sam zespół sakralny w Panewnikach budzi zainteresowanie licznych autorów, jednak dostępna literatura traktuje głównie o kościele i klasztorze oraz o działalności duszpasterskiej ośrodka franciszkańskiego [Kopp 1908, Szmidt 1998]. Jakkolwiek cenne materiały – pisma dotyczące realizacji kaplic, plany i liczne rysunki projektowe znajdujemy w archiwum klasztoru OO. Franciszkanów w Panewnikach, architektura parku sakralnego jest przedmiotem stosunkowo nielicznych prac dokumentacyjnych i naukowych. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje artykuł ks. Henryka Pyki [2003], dotyczący idei budowy kalwarii panewnickiej i jej dziejów w okresie międzywojennym, na tle ówczesnych tendencji i prądów architektonicznych.

O Panewnikach i wystroju rzeźbiarskim tutejszych kaplic lakonicznie lecz uznaniem wspomina ks. Władysław Smereka [1981] w kontekście dużych kalwarii śląskich, natomiast ks. Jerzy Kopeć [1987] mylnie wymienia założenie panewnickie wśród „cykli niewielkich kapliczek”. Panewniki nie zostały też uwzględnione w przekrojowych pozycjach dotyczących kalwarii polskich i europejskich [Mitkowska 2003, Bilka-Wodecka 2003]. W Atlasie europejskich Świętych Gór i Kalwarii, Katowice Panewniki figurują na zbiorczej mapie, brak jednak odrębnego hasła [Atlante... 2001]. Swoiste kompendium informacji na temat Panewnik stanowi popularne, jednak rzetelne merytorycznie, jubileuszowe wydawnictwo autorstwa Stefana Gierlotki, które ukazało się z okazji 100-lecia konsekracji bazyliki. Obok rozbudowanej historii założenia, zawiera ono liczne nazwiska twórców – malarzy i rzeźbiarzy pracujących dla kalwarii oraz dane na temat powojennej budowy Drogi Różańcowej, które trudno znaleźć w innych publikacjach [Gierlota 2008].

W kontekście głównego wątku tematycznego, przedstawionego w niniejszym artykule, istotna jest także niepublikowana praca Tadeusza Stolarczyka, dotycząca współczesnych planów rekompozycji zespołu [Stolarczyk 2009]. Tematyka niniejszego artykułu koncentruje się na kolejnych fazach stylowych, budujących różnorodność architektoniczną założenia krajobrazowego w Panewnikach. Badania oparte są na bezpośrednim rozpoznaniu terenu, kwerendzie archiwalnej

oraz literaturze przedmiotu. Wnioski sformułowano na podstawie własnych, poszerzonych studiów nad architekturą sakralną XIX i XX w.

WYNIKI I DYSKUSJA

Początki omawianego założenia sakralnego, zlokalizowanego nad rzeką Brynicą, na granicy wsi Panewnik i Ligota, wiążą się z działalnością franciszkanów. Przybyli oni na Śląsk jeszcze w XIII w., byli też pierwszym zakonem, jaki powrócił tu do pracy duszpasterskiej po okresach represji i ustawach sekularyzacyjnych w czasie wojen napoleońskich i Kulturkampfu [Gierlotka 2008]. W 1900 r. franciszkanie wybrali wieś Panewnik na nową siedzibę, kierując się koniecznością stałej pracy duszpasterskiej wśród robotników tutejszych kopalń i hut [Kopp 1908]. Szybko też postępową budowa klasztoru i monumentalnego kościoła (1905–1908), o okazałych, ceglanych fasadach, utrzymanego w stylistyce neoromańskiej (fot. 1). „Nadzwyczaj rażno postępuje to śliczne dzieło. Albowiem minęły dopiero 2 lata od położenia kamienia węgielnego, a już kościół i klasztor bliski jest ukończenia...” – napisał ks. kard. Józef Kopp [1908].

Fot. 1. Bazylika OO. Franciszkanów w Katowicach Panewnikach (1905–1908).
Fot. M. Swaryczewska 2008

Phot. 1. The basilic of Franciscans in Katowice, Panewniki (1905–1908).
Photo by M. Swaryczewska 2008

Fot. 2. Fragment parku z Grotą Lourdzką autorstwa pracowni Bauma w parku sakralnym w Panewnikach.
Fot. M. Swaryczewska 2009

Phot. 2. Fragments of park with the Lourdes Cave designer by the Baum workshop in the Panewniki sacral park. Photo by M. Swaryczewska 2009

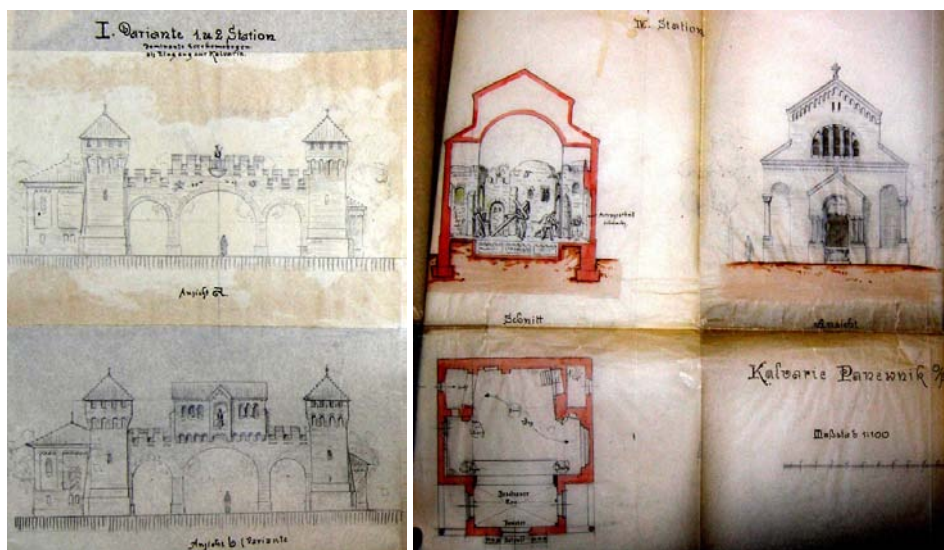
Projektantem świątyni, a zapewne i przyległych budynków był brat zakonny, Manswet Fromm [Pyka 2003]. Charakter architektoniczny obiektów nawiązuje do ówczesnych, historyzujących budowli publicznych, w tym i sakralnych, licznie powstających na przełomie XIX i XX stulecia. Z katowickich świątyni można tu wymienić choćby neogotycki zespół kościoła p.w. św. Józefa Robotnika na Załężu, czy zespół kościoła p.w. św. Piotra i Pawła przy ul. Mikołowskiej lub kościół p.w. Jana i Pawła Męczenników przy ul. Chorzowskiej w Katowicach. Zespół w Panewnikach zdecydowanie jednak przewyższa je okazałością i skalą, a także bogactwem symboliki sakralnej.

Następnym obiektem wzniesionym na gruntach klasztornych była ogromna, ponad 12-metrowej wysokości Grota Lourdzka, wykonana przez zakład Johanna Karola Bauma z Duisburga w 1905 r. Jest to prawdziwie wspólne dzieło, gdyż budowę wspomagali nie tylko okoliczni mieszkańcy, ale też bogaci fundatorzy – rody Ballestremów, Schaffgotschów i Donnersmarków [Pyka 2003, Gierlotka 2008]. Jednak najważniejszym celem pielgrzymek miała być droga krzyżowa. Biskup Kopp [2008]. podaje:

Nie tylko klasztor i kościół miał być zbudowany, nie, jeszcze więcej chciano uczynić dla wierneho katolickiego ludu na Górnym Śląsku. Panewnik miał stać się dla górnośląskiego ludu zdrojem, krynicą łask, źródłem błogosławieństwa i pociechy. Każdy miał tu znaleźć dla serca swego i duszy to, czego przedtem szukać był zmuszony gdzie indziej, dalej; miał tu znaleźć więc kawałek ziemi, miejsce na modlitwę i skupienie ducha. Zamierzano więc zaraz z początku zbudowanie drogi krzyżowej

Franciszkanie sprawujący kustodię Ziemi Świętej, opiekunowie pielgrzymów, odegrali szczególną rolę w zaprowadzeniu drogi krzyżowej. Sceneria tych nabożeństw, czyli budowa kalwarii, a szczególnie rozległych założeń krajobrazowych powstających w XVII i XVIII w., (takich jak w Krzeszowie, Kalwarii Zebrzydowskiej czy na Górze św. Anny), wymagała opracowania i zastosowania różnych metod kopiowania Jerozolimy w planie, formach terenowych lub orientacji przestrzennej [Bania 1977]. Także w II połowie XIX i z początkiem XX w., gdy wiedza o Palestynie była już powszechnie dostępna, powstały na ziemiach polskich liczne, nowe kalwarie i drogi krzyżowe, faktycznie lub symbolicznie nawiązujące do topografii Ziemi Świętej i miar jerozolimskich. Należy wymienić tu przede wszystkim duże parki sakralne w miejscowościach takich jak Piekary Śląskie, Ujście, Głotowo, Wiele, Pszów czy wreszcie Panewniki [Swaryczewska 2011]. Zarówno przy budowie kalwarii w Piekarach Śląskich, jak i kalwarii w Panewnikach ważną rolę doradcą odegrał franciszkański misjonarz, zafascynowany Jerozolimą O. Władysław Edward Schneider [Pyka 2003]. Pomagał on w wytyczeniu planu, kultywował też zwyczaj umieszczania kamyków z Ziemi Świętej, jako relikwii w istniejących, lub nowo budowanych stacjach drogi krzyżowej [Swaryczewska 2012a]. W 1911 roku, we współpracy z O. Schneiderem, poświęcono w Panewnikach pierwszą kalwarię. Były to tylko drewniane krzyże, nie znamy też ich dokładnej lokalizacji, trudno więc rozważać zamysł stylistyczny całego przedsięwzięcia. Źródła podają, że teren klasz-

torny został wtedy obsadzony drzewami [Pyka 2003], można więc przyjąć, że założono istniejącą do dzisiaj, klasycyzującą część parku, którego główna, prostokreślna aleja ramuje czworobok budynków klasztornych. Prawdopodobnie parkowy charakter zyskała też północna, swobodna część założenia, przeznaczona na Kalwarię.

Fot. 3. Niezrealizowany projekt wejścia na Kalwarię Panewnicką, autorstwa Maxymiliana Śliwki (1916). Archiwum OO. Franciszkanów w Panewnikach.

Repr. M. Swaryczewska 2009

Phot. 3. The non-implemented design of the entry of the Panewniki Calvary, by Maxymilian Sliwka (1916). From the archive of the Franciscans in Panewniki. Copy by M. Swaryczewska 2009

Fot. 4. Niezrealizowany projekt Stacji VI. Kalwarii Panewnickiej, autorstwa Maxymiliana Śliwki (1916). Archiwum OO. Franciszkanów w Panewnikach.

Repr. M. Swaryczewska 2009

Phot. 4. The non-implemented design of the 6th station of the Panewniki Calvary, by Maxymilian Sliwka (1916).

From the archive of the Franciscans in Panewniki.

Copy by M. Swaryczewska 2009

W archiwum klasztornym w zachowały się rysunki, dokumentujące kolejne plany parku i koncepcje architektoniczne. Obok neobarokowych rozwiązań P. Schreinera z Regensburga zwraca uwagę seria projektów autorstwa Maxymiliana Śliwki z Zabrze [Dokumenty archiwum... 1916]. Przedstawiają one poszczególne kaplice oraz kilka wariantów pawilonowo rozwiniętego układu bramnego, powiązanego ze stacjami kalwarii i podcieniami dla pielgrzymów (fot. 3–4). Golgota, zaprojektowana w formie rozległego, piętrowo zabudowanego kopca, przypomina ówczesne rozwiązania monumentalnych grot kalwaryjnych z Ujścia czy Moresnet [Swaryczewska 2012b]. W koncepcji Maxymiliana Śliwki z 1916 r., zamykającej w zasadzie tutejszy epizod sztuki XIX-wiecznej, dominuje swoboda kształtowania formy, ale i tradycjonalizm, a także dążenie do kom-

pozycyjnej i stylistycznej jedności z ceglana architekturą kościoła i klasztoru. Taka realizacja niewątpliwie przysłużyłaby się integralności założenia [Pyka 2003], osadzając jednocześnie Panewniki, podobnie jak Pszów czy Wiele, wśród epigonalnych dzieł XIX-wiecznego historyzmu i eklektyzmu. Stało się jednak inaczej.

Po I wojnie światowej ponownie rozważano budowę stacji kalwaryjnych. Franciszkanie, obawiając się wysokich kosztów inwestycji, przychyłali się do koncepcji zwartej, niewielkiego założenia, usytuowanego w pobliżu klasztoru, zaś wierni oczekiwali kalwarii z kaplicami zlokalizowanymi w rozległym parku, na wzór Piekar Śląskich czy Góry Świętej Anny [Pyka 2003]. Ostatecznie w 1936 r. rozpisany został konkurs, w którym przyjęto rozbudowany program Drogi Pojmania i Drogi Krzyżowej, zakomponowanej w krajobrazie parku klasztorowego [Pyka 2003]. Pierwsza edycja konkursu jednakże nie została rozstrzygnięta. Komisja konkursowa, w której zasiadali architekci tej miary co Franciszek Mączyński i Witold Kłębowski, zarzuciła większości przedstawionych prac, że

[...] rozwiązują zagadnienie w sposób zbyt pretensjonalny, chaotyczny, stanowią kompilację częstokroć nieudolną, całego szeregu stylów historycznych i nie nadają się w żadnym wypadku do realizacji [Dokumenty archiwum... 1936].

Dopiero drugi konkurs, rozstrzygnięty w grudniu 1936 r., wyłonił zadowolające prace architektów lwowskich – Jana Kruga i Tadeusza Brzozy. Byli to młodzi twórcy, związani z konstruktywizmem i funkcjonalizmem. Stylistyka ta, odrzucająca wszelki ornament na rzecz zwartej, kubistycznej formy, była już znana i akceptowana w środowisku katowickim, także w willowej zabudowie samych Panewnik. Stanowiła jednak odważne wyzwanie dla utartych zwyczajów i gustów prostego pielgrzyma, a wybór, a następnie realizacja modernistycznych kaplic reprezentuje przełomowy okres w procesie przekształceń stylowych Kalwarii Panewnickiej. Otwiera bowiem drogę awangardzie architektonicznej i rzeźbiarskiej okresu międzywojennego, artystom takim jak Xawery Dunikowski, Marian Wnuk czy Antoni Mehl [Pyka 2003], łączy też Kalwarię Panewnicką z nowoczesną stylistyką Gmachu Urzędów Niezespólnych przy placu Sejmu Śląskiego [Pyka 2003] lub kościoła garnizonowego pw. św. Kazimierza Królewicza przy placu Andrzeja w Katowicach.

Aby skuteczniej pracować nad wzmocnieniem ducha religijnego i utwierdzić podstawy ładu społecznego, przystąpili OO. Franciszkanie w Panewniku do od dawna zamierzonej budowy kaplic kalwaryjskich [Dokumenty archiwum... 1938].

Jednak zgodnie z obawami braci zakonnych, realizacja ambitnie zakrojonego założenia przekraczała możliwości ekonomiczne klasztoru. Poszukiwano więc sponsorów. W archiwum spotykamy korespondencję dotyczącą finansowania materiałów lub nawet całych budowli przez instytucje, takie jak Generalna Dyrekcja Wspólnoty Interesów, Syndykat Hut Żelaznych czy Magistrat Miasta Katowice [Dokumenty archiwum... 1938]. Poszczególne kaplice fundowały też stowarzyszenia katolickie i mieszkańcy okolicznych miejscowości [Gierlotka

2008]. Starania te niewątpliwie przyczyniły się do szybkiego postępu robót. Tuż przed wybuchem II wojny światowej stacje Kalwarii Panewnickiej były w większości ukończone, choć część z nich wzniesiono już po wojnie i wraz z kaplicą Grobu Bożego poświęcono dopiero w 1953 r. [Pyka 2003, Gierlotka 2008]. Powstała więc jedyna w swoim rodzaju kalwaria, całkowicie osadzona w estetyce okresu międzywojennego (fot. 5–8). Pewną niekonsekwencją stylową wprowadza natomiast zawikłana, miejscami naturalistyczna kompozycja samego parku, daleka od jednolitej, charakterystycznej dla modernizmu dyscypliny formalnej.

Fot. 5–8. Stacja V., Głgota (Stacja XI, XII. i XIII) oraz Stacja IX. i Stacja X. Kalwarii Panewnickiej, autorstwa arch. Jana Kruga i arch. Tadeusza Brzozy (1936–1939). Fot. M. Swaryczewska 2008–2011

Phot. 5–8. The Station V, the Golgotha (Station XI, XII and XIII) and the Stations X. and XI. of the Panewnicki Calvary, by Jan Krug and Tadeusz Brzoza (1936–1939). Photo by M. Swaryczewska 2008–2011

Warto wspomnieć, że budowane niemal w tym samym czasie inne krajobrazowe kalwarie polskie nie są zaprojektowane tak odważnie i nowatorsko. W latach 1910–1929 powstał park sakralny i cykl Drogi Krzyżowej na podworskich polach w niedalekim Pszowie, miasteczku zdominowanym przez kopalnię „Anna” i jej gigantyczne hałdy. Stylistyka kaplic, naszkicowanych przez „architekta z Wrocławia”, a rozrysowanych i zrealizowanych przez miejscowego budowniczego o nazwisku Walenty Maciejek [Porwoł 2008], choć proporcjonalna i w miarę zróżnicowana, nie jest bynajmniej nowatorska i wyraźnie nawiązuje do neomanieryzmu. Z rozmachem zaprojektowana przez Teodora Mayra i zrealizowana w latach 1915–1927 Kalwaria Wielewska [Borzyszkowski 1986] reprezentuje szczególnego rodzaju eklektyzm o cechach „trzeciego rokoko”, miły dla oka, lecz – uwzględniając trendy estetyczne lat międzywojennych – ogromnie zachowawczy. Eksperyment stylistyczny Kalwarii Panewnickiej jest więc odosobniony i tym bardziej interesujący, świadczy też o przełomie w poglądach na architekturę sakralną, jaki dokonał się z początkiem lat 30. ub. w.

Fot. 9–10. Stacje Drogi Różańcowej w Panewnikach autorstwa: Muszkiet, Borkowska-Niemojewska, Żygulska, Kluziewicz (1957–1963). Fot. M. Swaryczewska 2011

Phot. 9–10. Stations of the Way of Rosary in Panewniki, by Muszkiet, Borkowska-Niemojewska, Żygulska, Kluziewicz (1957–1963). Photo by M. Swaryczewska 2011

Następny etap rozbudowy założenia sakralnego w Panewnikach wiąże się z nadaniem tutejszej bazylice patrocinium maryjnego (1954), zaś czasowo i stylistycznie przypada w okresie socrealizmu. Wkrótce po ukończeniu Kalwarii,

Franciszkanie zakładają w przyklasztornym parku kolejny ciąg dróg sakralnych, przeznaczonych nabożeństwu Różańca Świętego. W roku 1957 poświęcono pięć stacji Tajemnic Radosnych Różańca, wykonanych w betonie i kamieniu pińczowskim przez rzeźbiarza Karola Muszkieta z Krakowa. Stacje Tajemnic Bolesnych autorstwa rzeźbiarzy krakowskich (Białek, Józefowicz, Koniuszy), poświęcono już w 1959 r. Stacje Tajemnic Chwalebnych, zdobione okazałymi, majolikowymi płaskorzeźbami (Borkowska-Niemojewska, Żygulska, Klusiewicz), poświęcone zostały w roku 1963 [Gierlotka 2008]. Wymienione budowle reprezentują odrębny, interesujący zespół architektoniczno-rzeźbiarski, nawiązujący stylistycznie do masywnych, syntetycznie podanych postaci i żelbetowych łupin o asymetrycznych liniach, stosowanych we wczesnych latach powojennych. Jako analogię można tu przywołać cykl figur Drogi Krzyżowej autorstwa Jerzego Sobocińskiego w Ujściu z 1976 r. [Swaryczewska 2012b] lub przykłady powojennej architektury Katowic, takie jak Wojewódzka Hala Widowiskowo-Sportowa („Spodek” 1964–1971) czy Planetarium (1955). Jednak komponując nowy, w istocie kameralny, cykl modlitewny artyści uwzględnili skalę, neutralny kolor i warunki oświetlenia obiektów, określony został w kompozycji parku niewielki dystans, z jakiego będą oglądane. Dlatego też, mimo niepokojącej, a nawet miejscami agresywnej formy, powojenne stacje Drogi Różańcowej nie stanowią dysonansu kompozycyjnego i nie dewastują przestrzeni modlitewnej, zdominowanej przez historyzujący klasztor i kościół (fot. 11–12).

Fot. 11–12. Stacje Tajemnic Światła w Panewnikach. Proj. architektoniczny: inż. arch. Tadeusz Stolarczyk, proj. witraża: art. malarz Małgorzata Toborowicz, 2009.
Praca niepublikowana, reprodukcja za zgodą Autorów

Phot. 11–12. Stations of the Mysteries of Light in Panewniki. Architectural design by inż. arch. Tadeusz Stolarczyk, stained glass design by painter Małgorzata Toborowicz, 2009.
Unpublished work, reproducer by permission

Wśród materiałów dotyczących tutejszej drogi sakralnej na uwagę zasługuje także projekt rekompozycji zachodniej części parku, autorstwa Tadeusza Stolarczyka. Jest on próbą odpowiedzi na list apostolski *Rosarium Virginis Mariae* z 2002, w którym Jan Paweł II zaleca uzupełnienie cyklu medytacyjnego Drogi Różańcowej o pięć Tajemnic Światła, ilustrujących najważniejsze wydarzenia z okresu działalności publicznej Jezusa Chrystusa [Stolarczyk 2009]. Autor projektu wkomponowuje nowe stacje różańcowe pomiędzy istniejącymi, starymi drzewami. Przedstawia je na wizualizacjach jako rzeźbiarsko potraktowane podiumy, częściowo zalane wodą, oraz sklepienia i łuki, skonstruowane w betonie strukturalnym i wypełnione płaskorzeźbionymi płytami monolitycznego szkła, sporządzonymi według rysunków art. malarz Małgorzaty Toborowicz. W zintegrowanej koncepcji, obejmującej także place i nawierzchnie dróg, kluczową rolę odgrywa cień drzew, refleksy słoneczne oraz odbicie naturalnego i sztucznego światła, które załamuje się w strudze wodnej i przenika tafle jednobarwnych witraży. Całość nawiązuje do nowoczesnych technologii i chłodnej, monochromatycznej estetyki postmodernizmu, dominującej we współczesnym budownictwie, jednak nacechowana jest osobistym zaangażowaniem autora, zachowując jednoznaczny rys i duchowe wartości *sacrum* (fot. 13–14)

PODSUMOWANIE

Zespół krajobrazowy OO. Franciszkanów w Katowicach Panewnikach jest obiektem w wielu względów nietypowym. Z punktu widzenia architektury reprezentuje kilka kolejnych nawarstwień stylowych. Interesujące są również powstałe w różnym czasie koncepcje i plany jego rozwoju. Najstarsze obiekty, w tym klasztor i bazylika oraz wystrój grotty lourdzkiej, a także liczne niezrealizowane projekty Kalwarii zachowane w archiwum klasztornym, wykazują wyraźne znamiona eklektyzmu, osadzone w tradycji XIX w. Stacje Drogi Pojmania i Drogi Krzyżowej zaprojektowano i wykonano w okresie międzywojennym, w rzadko spotykanej w kalwariach stylistyce modernizmu. Stacje Drogi Różańcowej, powstałe w latach 50. i 60. XX stulecia, stanowią wariacje na temat sztuki socrealistycznej. Natomiast w nowo projektowanych, niezrealizowanych jeszcze stacjach Tajemnic Światła wykorzystano przyszłościowe technologie oparte na zestawieniu betonów strukturalnych i odpowiednio iluminowanego szkła. W kontekście naturalistycznego krajobrazu i zróżnicowanej stylistyki Kalwarii Panewnickiej mogą one reprezentować współczesne tendencje architektoniczne i nową jakość symboliki sakralnej, wybiegającą być może w wiek XXI.

PIŚMIENNICTWO

Atlante dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei, red. Barbero A. 2001. Istituto Geografico de Agostini, Regione Piemonte.

- Bania Z., 1977. *Święte miary jerozolimskie. Grób Pański*, Anastasis, Kalwaria. Neriton, Warszawa, s. 10.
- Bilska-Wodecka E., 2003. *Kalwarie europejskie, analiza struktury, typów i genezy*. Inst. Geografii i Gosp. Przestrzennej UJ, Kraków.
- Borzyszkowski J., 1986. *Wielewskie Góry*, Gdańsk, s. 171–180.
- Gierlotka S., 2008. *Bazylika Ojców Franciszkanów św. Ludwika i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach-Panewnikach. Stulecie konsekracji 1908–2008*, Katowice.
- Górecki J., 2004. *Pielgrzymi szlak na Górę św. Anny*, Inst. Górnośląski, Katowice, s. 29–38.
- Kopeć J., 1987. *Droga krzyżowa*. Księg. św. Wojciecha, Poznań, s. 57.
- Kopp J., 1908. *Na pamiątkę Konsekracji nowego kościoła Franciszkańskiego w Panewniku przez J.E. Najprzew. Ks. J. Kard. Koppa dnia 19 lipca 1908. Czcionkami Gazety Śląskie Ludowej*, Wrocław, s. 2–5.
- Mitkowska A., 2003. *Polskie Kalwarie*. Ossolineum, Wrocław.
- Porwoł P., 2008. *Kalwaria Pszowska*. Zesz. Pszowskie XII, s. 16–25.
- Potempa A., 1996. *100 lat Kalwarii w Piekarach Śląskich*. Piekary Śląskie, s. 13.
- Pyka H., 2003. *Założenia ideowe i architektoniczne Kalwarii Panewnickiej*, w: A. Barciak 2003. *Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic*. Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris, Katowice, s. 303–322.
- Smereka W., 1981. *Drogi krzyżowe*. Pol. Tow. Teologiczne, Kraków, s. 89–90.
- Stolarczyk T., 2009. *Projekt rekonstrukcji Drogi Różańcowej w Panewnikach*, maszynopis. Praca dypl. inżynierska w Wyż. Szkole Techn. w Katowicach, promotor: prof. nadzw. WST dr inż. arch. M. Swaryczewska, Katowice.
- Swaryczewska M., 2011. *Niewiasta na Drodze Krzyżowej w Głotowie*, w: *Matka Boża w wierze, kulcie, teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*. Red. Jezierski J, Parzych-Blakiewicz K. Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn, s. 151–165.
- Swaryczewska M., 2012a. *Do nowej Jerozolimy duchem wstępując. Materia Ziemi Świętej jako sacrum w architekturze*. Artykuł złożony do II Zesz. Nauk. WST w Katowicach.
- Swaryczewska M. 2012b. *Ujski dylemat. Powstanie, destrukcja i rekonstrukcja sacrum*. Artykuł złożony do materiałów: Prace Kom. Krajobrazu Kulturowego PTG. <http://krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/wydawnictwa.php>
- Szmidt J., 1998. *Historia Klasztoru i Kościoła OO. Franciszkanów w Panewnikach opracowana z okazji 90-lecia konsekracji Bazyliki, Panewniki*, maszynopis w bibliotece klasztoru OO. Franciszkanów w Panewnikach.
- Wycisło J., 2002. *Górny Śląsk na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Górny Śląsk na przełomie wieków. Nadzieje i niepokoje. Świadczenie wiary*. Red. nauk. J. Górecki, H. Olszar, Studia i Mat. Wyd. Teologicznego Uniw. Śląskiego w Katowicach, nr 6. Katowice – Piekary Śląskie, s. 74–96.
- Materiały niepublikowane (pisma, plany zespołu sakralnego, rysunki stacji) w archiwum klasztoru OO. Franciszkanów w Panewnikach.

PANEWNIKI CALVARY FROM THE 19TH TO THE 21ST CENTURY

Abstract. Among priestly centres built in the Upper Silesia in the beginning of the 20th century, the monumental Franciscan group of buildings in Panewniki, Katowice, with its vast landscape Calvary is especially worth attention. From the architectural point of view it is a notable curiosity, in its built and designed form it represents several stylistic strata.

Key words: Upper Silesia, Panewniki, sacral landscape and architecture